

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

Pú æskuskari á Íslands strönd

Um æskulýðssöngva og sálma sr. Friðriks Friðrikssonar

Ritgerð til B.A.-prófs

Lára Halla Sigurðardóttir

Janúar 2013

Háskóli Íslands

Hugvísindasvið

Íslenska

Pú æskuskari á Íslands strönd

Um æskulýðssöngva og sálma sr. Friðriks Friðrikssonar

Ritgerð til B.A.-prófs í íslensku

Lára Halla Sigurðardóttir

Kt.: 130688-2689

Leiðbeinandi: Sveinn Yngvi Egilsson

Janúar 2013

Ágrip

Þessi ritgerð er lögð fram til B.A.-prófs í íslensku á Hugvísindasviði Háskóla Íslands.

Í henni er fjallað um æskulýðsleiðtogann og skáldið sr. Friðrik Friðriksson. Hann stofnaði félögin KFUM og KFUK á Íslandi og byggði starfið á hefðbundnum gildum kristninnar. Aðferðirnar sem sr. Friðrik notaði í starfinu voru að mörgu leyti nýstárlegar. Hann reyndi að stuðla að virkri þáttöku barna og ungmenna í leik og starfi en það voru ekki síst söngvarnir sem hann notaði til þess að ná til unga fólksins og eru þeir umfjöllunarefní þessarar ritgerðar.

Þegar litið er yfir texta sr. Friðriks kemur í ljós að þeir eiga margt sameiginlegt. Söngvarnir eru oft sungnir við fjörug lög þar sem hópurinn tekur undir með kröftugum söng. Myndmál hernaðar, æsku og þjóðernis er ríkjandi í textunum. Síðast en ekki síst er mikil áhersla lögð á hópinn. Hver er ástæða þessara áherslna sr. Friðriks? Hvaðan koma þessar hugmyndir sem voru svo ríkjandi í textum hans sem ætlaðir voru æskulýðnum? Þetta eru spurningarnar sem leitast verður við að svara í ritgerðinni.

Í ritgerðinni verða sálma- og söngtextar sr. Friðriks bornir saman við hliðstæða texta í erlendu æskulýðssstarfi og þá ekki síst texta Danans sr. Olferts Ricard sem hafði mikil áhrif á líf og starf sr. Friðriks. Samanburðurinn leiðir í ljós að þessir textar eiga margt sameiginlegt og varpar hann um leið ljós á sérstöðu sr. Friðriks ásamt aðstæðum í íslensku samfélagi seint á 19. og fram á 20. öld. Hernaðarmyndmál setur sterkari svip á söngtexta sr. Friðriks en marga erlenda texta af sama tagi og verður leitað skyringa á því í ritgerðinni.

Efnisyfirlit

Ágrip.....	2
Sérstakar þakkir	4
1. Inngangur	5
1.1 Efni og markmið ritgerðar	5
1.2 Bernska og menntun í Latínuskólanum	6
1.3 Árin í Kaupmannahöfn	7
1.4 Félögin KFUM og KFUK stofnuð í Reykjavík	8
1.5 Æskulýðsleiðtoginn.....	10
2. KFUM í Kaupmannahöfn	12
3. Söngvar KFUM í Kaupmannahöfn.....	15
3.1 Líf unga kristna fólksins	15
3.2 Þjóðerniskennd.....	16
3.3 Útiverusöngvar.....	17
4. Hugmyndafræði textanna	19
4.1 Guðfræði Olferts Ricard	19
4.2 Að efla anda, líkama og sál.....	21
5. Íslenskir æskulýðssöngvar KFUM og KFUK á Íslandi	22
5.1 Áhrif Olferts Ricard á sr. Friðrik Friðriksson	22
5.2 Samfélagslegar aðstæður	23
5.3 Sálmar og söngvar sr. Friðriks Friðrikssonar.....	24
5.3.1 <i>Líf unga fólksins</i>	24
5.3.2 <i>Þjóðerniskennnd</i>	27
5.3.3 <i>Útiverusöngvar</i>	29
5.3.4 <i>Hernaður</i>	30
5.4 Flutningur og merkingarmyndun	33
6. Lokaorð.....	36
Heimildaskrá	38

(Titill ritgerðarinnar *Pú æskuskari á Íslands strönd* er fenginn úr sálminum „Í öllum löndum lið sig býr“ eftir sr. Friðrik Friðriksson).

Sérstakar þakkir

Ég vil þakka leiðbeinanda mínum, Sveini Yngva Egilssyni, fyrir samfylgdina á önninni, leiðsögnina og jákvæðni í garð verkefnisins. Unni Björk Lárusdóttur og Önnu Jóhönnu Hilmarsdóttur þakka ég fyrir yfirlestur og góðar ábendingar. Þórarinn Björnsson fær þakkir fyrir aðstoð við heimildaleit. Ritgerðina vil ég tileinka minningu móður minnar, Nönnu Björk Filippusdóttur. Hún lagði sig fram við að veita mér ást, umhyggju og ráð sem hafa reynst mér dýrmætt veganesti í lífinu og greitt leið mína í átt til menntunar. Faðir minn, Sigurður Pálsson, fær þakkir fyrir að vera alltaf til staðar. Hann hefur með lífi sínu og verkum kennt mér að gefast aldrei upp, sama hvað bjátar á. Foreldrar mírir gáfu mér kost á að kynnast sumarbúðum KFUM og KFUK á Íslandi og kann ég þeim bestu þakkir fyrir.

1. Inngangur

1.1 Efni og markmið ritgerðar

Sr. Friðrik Friðriksson var einn helsti frumkvöðull í íslensku æskulýðsstarfi á tuttugustu öld. Hann byggði starf KFUM og KFUK á hefðbundnum gildum kristninnar en aðferðirnar sem sr. Friðrik notaði í starfinu voru að mörgu leyti nýstárlegar. Hann reyndi að stuðla að virkri þátttöku barna og ungmenna í leik og starfi og kom hann meðal annars að stofnun Íþróttafélaga og skátafélags í því skyni. Það voru þó ekki síst söngvarnir sem hann notaði til þess að ná til unga fólksins og verða þeir umfjöllunarefni þessarar ritgerðar.

Í þessari ritgerð er ætlunin að kanna nokkra texta skáldsins sr. Friðriks Friðrikssonar. Þegar litið er yfir söngvana hans má sjá að þeir eiga margir sameiginlegt að vera sungnir við fjörug lög þar sem hópurinn rís á fætur með krafti í viðlaginu. Textarnir fjalla oft um baráttu, stríð og (æsku)her. Sr. Friðrik leggur áherslu á hópkennd og hvetur æskuna til þess að halda hópinn og stefna að sameiginlegu markmiði. Í textum hans kemur einnig fram að einstaklingurinn eigi að vera hjartahreinn, vanda verk sitt og vinna það sem nytsamt er fyrir sig og þjóð sína. Þjóðerniskenndin endurómar í verkum hans og hyllir hann Ísland, fósturgrundina og aettjörðina ásamt því að leggja áherslu á íslenska þjóðernið. Æskulýðurinn á að elska land sitt og þjóð.

Hver er ástæða þessara áherslna sr. Friðriks á hernað, kraft hópsins og jákvæða eiginleika einstaklingsins? Hvaðan koma þessar hugmyndir sem eru svo ríkjandi í textum hans sem ætlaðir voru æskulýðnum? Þetta eru spurningarnar sem hér verður leitast við að svara.

Í fyrsta kafla ritgerðarinnar verður litið yfir sögu sr. Friðriks og upphaf starfsemi KFUM og KFUK í Reykjavík. Í öðrum kafla verða tengslin við KFUM í Kaupmannahöfn skoðuð ásamt því að áhrifavaldurinn Olfert Ricard verður kynntur til sögunnar. Í þriðja kafla verður litið yfir greiningu Peter E. Nissen á æskulýðssöngvum KFUM í Kaupmannahöfn í upphafi tuttugustu aldarinnar. Í fjórða kafla verður fjallað um hugmyndafræði Olferts Ricard sem birtist í starfi KFUM í Kaupmannahöfn. Í fimmtra kafla verður síðan litið á íslenska æskulýðssöngva og sálma sr. Friðriks Friðrikssonar og það hvernig hugmyndir frá KFUM í Kaupmannahöfn og Olfert Ricard birtast í textum hans.

1.2 Bernska og menntun í Latínuskólanum¹

Þann 25. maí 1868 fæddist drengur að Hálsi í Svarfaðardal. Drengnum var í fyrstu ekki hugað líf og taldi móðir hans föður drengsins einnig láttinn, en hann sótti sjóinn á þessum tíma. Drengurinn var skírður skemmri skírn og fékk nafn föðurins, Friðrik. Betur fór en á horfðist, drengurinn braggaðist og faðirinn sneri aftur af miðunum.

Faðirinn var mikill hagleiksmaður, smíðaði kirkjur og lagði mikið upp úr verklegri vinnu. Hann hafði ekki mikla trú á nafna sínum vegna áhuga hans á bókum. Drengnum fannst spennandi að afla sér fróðleiks og tók lestur bóka helst fram yfir verkin á bænum. Fjölskyldan dvaldi um tíma að Svínavatni í Skagafirði. Þar fékk ungi maðurinn að kynnast bókmenntum og lesa samhliða verkum sínum. Hann heillaðist af Biblíunni, norrænum konungasögum, Íslendingasögum ásamt grískri og rómverskri goðafræði. Faðir drengsins lést skömmu áður hann var fermdur og líkt og tíðkaðist á þessum tíma var fjölskyldunni skipt á milli bæja. Skáldagáfan kom strax í ljós á unglingsárum þegar hann hóf að yrkja við störf sín á bænum.

Friðrik dreymdi um að komast til Reykjavíkur og taka próf inn í Latínuskólann. Þegar enginn vildi styrkja hann til náms tók hann af skarið og hélt af stað einn og óstuddur. Aðra nóttna í Reykjavík svaf hann í kirkjugarðinum vegna þess að hann átti ekki í önnur hús að venda. Öllum að óvörum náði Friðrik inntökuprófinu.

Í fyrstu sóttist námið vel. Friðrik var studdur af fjársterkari mönnum en þurfti þó að taka að sér kennslu samhliða námi sínu til að rétta af fjárhagslegu hliðina og þá hafði hann jafnframt minni tíma til lesturs. Um tíma átti hann við svefnörðugleika að striða og tók við því ópíumdropa og stundaði sjóböð. Á þessum tíma fer Friðrik að yrkja af alvöru og gefur út ljóðablað með nokkrum félögum sínum.

Á sumrin hélt hann norður með skólafelögum sínum. Þar lenti hann í ýmsum ævintýrum og varð hann meðal annars ástfanginn af stúlkum. Friðrik byggði sér loftkastala í huganum um framtíð með stúlkunni, þetta var konan sem hann vildi giftast. Dag einn fær Friðrik staðfestingu á því að hún sé lofuð öðrum manni og þá hrynnur veröldin. Hann drekkur sig fullan í fyrsta skipti og hefst þá ólánstími í lífi hans. Friðrik sækir skólann illa og eyðir meiri tíma með ólukkumönnum bæjarins við drykkju en við námið. Hann á erfitt með kennslu og mætir af og til timbraður til

¹ Kaflar 1.2–1.5 eru skrifaðir með hliðsjón af bókum sr. Friðriks Friðrikssonar, *Undirbúningsárunum, Starfsárunum I og Starfsárunum II. Bókin um sr. Friðrik – skrifuð af vinum hans* var einnig höfð til hliðsjónar.

vinnu. Friðrik vill ekki lifa lengur og sækja sjálfsvígshugsanir stöðugt á hann. Hann tekur ákvörðun um að fara með skipi til Færeyja, henda sér útbyrðis á miðri leið og láta þannig líta út fyrir að um slys væri að ræða. Í skipinu hittir hann mann frá Bandaríkjunum. Sá er á flóttu undan réttvísinni og játar syndir sínar fyrir Friðrik sem snýst við það hugur og vill lifa áfram.

Þegar skipið leggur að bryggju í Færeyjum á Friðrik ekki í nein hús að venda. Hann leitar uppi færeyskan trúboða sem hann þekkti og sá tekur Friðrik með sér á samkomu. Þar lifir Friðrik eina þýðingarmestu stund lífs síns og ákveður að tilheyra Drottni alla sína ævi. Eftir stutta dvöl í Færeyjum snýr Friðrik aftur til Íslands. Þegar hann kemur aftur til Reykjavíkur lýkur hann stúdentsprófi frá Latínuskólanum og heldur í framhaldi af því til Kaupmannahafnar að læra læknisfræði.

1.3 Árin í Kaupmannahöfn

Friðrik kemur til Kaupmannahafnar haustið 1893. Hann eignast félaga, bæði íslenska og erlenda. Samhliða náminu gengur Friðrik í skotmannafélag stúdenta þar sem hann fær riffil og einkennisbúning og sækir æfingar. Námið gengur ágætlega en Friðrik á þó í erfiðleikum með að fjármagna bókakaup og almennt upphald. Eftir fyrsta árið skiptir hann um deild og hefur nám í latínu sem var í miklu uppáhaldi hjá honum. Friðrik fer í kirkju hvern sunnudag en kemst lítið í kynni við kristilega starfsemi.

Félagi Friðriks, guðfræðinemi, gefur honum nokkra miða í móttuneyti félagsins KFUM, Kristelig Forening for Unge Mænd (ísl. Kristilegt félag ungra manna). Friðrik leit á félagið sem sértrúarsöfnuð og var heldur tortrygginn í garð þess. Hann hafði lítið fé á milli handanna, var oft svangur og ákveður því að nýta miðana frá vini sínum. Seinna sækir hann nokkra fundi og skráir sig í félagið fyrir kurteisissakir. Um jólin tekur hann þátt í jólakvöldverði KFUM, líkt og margir í borginni sem ekki áttu í önnur hús að venda eða áttu ekki fjölskyldu í borginni. Félagið vex í álti hjá Friðriki og lítur hann svo að þetta hljóti að vera gott félag fyrst það sinni þeim sem minna mega sín.

Kvöld eitt í janúar árið 1895 situr hann í KFUM húsinu og spjallar við kunningja. Inn kemur drengur og spryr um fund sem átti að vera hjá unglingsadeildinni. Honum var tjáð að fundurinn væri haldinn á öðrum stað í Kaupmannahöfn og honum boðin fylgd þangað. Friðriki var boðið með að sjá hina blómlegu unglingsadeild.

Ofan í kjallara í stóra húsinu Bethesda voru fundir unglingsadeildarinnar haldnir. Þar sá Friðrik stóran hóp af drengjum sem dunduðu sér við ýmsa iðju. Sumir

tefdu, aðrir skoðuðu myndablöð. Þarna mátti finna drengi af öllum stéttum. Hann var forviða yfir þessari sjón. Honum hafði ekki dottið í hug að hægt væri að safna svona mörgum drengjum saman á kristilegum grundvelli. Loks settust allir drengirnir, tæplega 400 talsins, á bekki í salnum, sungu söngva og hlustuðu með athygli á ræðu.

Þegar Friðrik kom heim þetta kvöld var hann í uppnámi. Hann sá drengjaskarann fyrir sér og söngur þeirra ómaði í eyrum hans. Hann lýsir upplifun sinni með þessum orðum: „Fyrir sálarsýn minni reis upp herskari af slíkum sveitum í þjónustu hins mikla konungs, og ég hugsaði með mér hvílíkur kraftur það væri, ef þessi aldur gæti unnist fyrir málefni Krists“ (Friðrik Friðriksson 1928:283) og fann Friðrik hjá sér brennandi löngun til þess að vera með í slíku starfi.

Nú varð ekki aftur snúið. Svarfdælingurinn ungi gaf sig allan að starfi unglingsadeildar KFUM í Kaupmannahöfn. Athyglan á náminu var ekki mikil. Starf KFUM á þessum árum fólst að miklu leyti í trúboði þar sem leiðtogarnir boðuðu trú á götum úti og í heimahúsum. Friðrik var deildarstjóri yfir einni deild í féluginu og var þar leiðtogi margra drengja. Þetta þótti erfiðasta deild félagsins en Friðrik þótti standa sig vel. Hann hugsaði sérstaklega vel um erfiðu drengina og þá sem lent höfðu í vandræðum.

Friðrik fær bréf frá Þórhalli Bjarnarsyni á Íslandi þar sem hann er beðinn um að snúa aftur heim og koma á fót KFUM starfi í Reykjavík. Friðrik var ánægður í Kaupmannahöfn en ákveður eftir mikið sálarstríð að verða við bóninni.

1.4 Félögin KFUM og KFUK stofnuð í Reykjavík

Haustið 1897 sneri Friðrik aftur til Reykjavíkur. Hann innritaði sig í Prestaskólann og endurnýjaði kynnin við vini og kunningja.

Ekki er hægt að segja að Friðrik hafi byrjað starfið með látum. Hann var hræddur við að fara of geyst af stað með þessa nýju starfsemi. Hann taldi sig ekki finna skilning hjá ungum mönnum. Þessar tilfinningar hans voru líklega ekki gripnar úr lausu lofti því um þetta leyti hafði Hjálpræðisherinn hafið starfsemi hér í Reykjavík og nokkrir einstaklingar gert sér það að leik að trufla samkomur þar. Hann fór í staðinn sínar eigin leiðir til þess að vinna traust Reykvíkinga. Í Kaupmannahöfn hafði hann vanist persónulegu trúboði. Nú gekk hann um götur borgarinnar, gaf sig að fólk og spjallaði við það. Þetta var greinilega nálgun sem Reykvíkingar þekktu ekki og því varð hann fljótlega þekktur sem *hálfvitlausi stúdentinn* sem var nýkominn frá Kaupmannahöfn, maðurinn sem gaf sig á tal við ókunnuga á götum borgarinnar.

Friðrik var ánægður með að komast aftur í íslenskar guðsþjónustur en honum þótti leiðinlegt hvað söngurinn var seinn og líflítill.

Vorið 1898 fékk Friðrik leyfi frá sr. Jóhanni Porkelssyni dómkirkjupresti til þess að koma og hlusta á hann spryja börnin við fermingarundirbúninginn. Þar fékk hann tækifæri og sagði þeim frá starfi unglingsadeilda KFUM í Kaupmannahöfn og bauð þeim jafnframt að koma heim til sín og heyra meira um þennan félagsskap. Tæplega fimmtíu drengir komu til Friðriks. Í ævisögu Friðriks gefur hann í skyn að drengirnir hafi verið æstir í að hefja sambærilegan félagsskap hér á landi. Hér ber ævisögu hans og frásögn þátttakanda fundarins ekki saman en sú frásögn ber þess merki að Friðrik hafi verið mun ákafari en drengirnir sem vissu ekki allir nákvæmlega um hvað þessi félagsskapur snerist og hvert markmið hans var (Guðmundur Kr. Guðmundsson 1968:52). Má vera að Friðrik hafi viljað gera meira úr áhuga drengjanna til þess að draga úr eigin mikilvægi við stofnun félagsins, Friðrik hafi verið lítillátur. Einnig getur verið að félagið hafi í raun ekki verið jafn spennandi fyrir alla frá upphafi, ekki jafn vel tekið í það hjá öllum og Friðrik vildi vera láta. Hvað sem því líður kom þessi tilraunaflokkur vikulega saman og lifði góðu lífi fram á vor. Um haustið vildu fleiri drengir fá að taka þátt í flokknum og sló Friðrik til og hóf undirbúning að stofnun félagsins. Sá undirbúningur fólst meðal annars í gerð sönghefta fyrir drengina.

Söngbók Kristilegs unglingsfélags var gefin út árið 1898. Þar var að finna 76 sálma, þar af ellefu nýja sem Friðrik samdi. Einn af þessum sálmum var uppáhalds söngur Friðriks, „Sjáið merkið!“ (Guðmundur Kr. Guðmundsson 1968:55–56). Hann er sunginn með hröðu göngulagi og fjöri og krafti þegar viðlagið var sungið: Jesús kallar: „Verjið vígið / vaskra drengja sveit!“ / Láttu hljóma ljúft á móti / loforð sterk og heit (*Söngvar séra Friðriks* 1993:42).

Pann 2. janúar 1898 var hinn eiginlegi stofnfundur KFUM á Íslandi en félagið var fyrst um sinn kallað Kristilegt unglingsfélag. Stofnfélagarnir voru tæplega 60 drengir en félögunum fjölgaði ört og voru fundirnir fyrst um sinn haldnir í Borgarasal Hegningaráhússins við Skólavörðustíg. Kraftmikill og fjörugur söngur drengja Friðriks barst til vistarvera fanganna og færði þeim gleði.

Friðrik stofnaði Kristilegt stúlknafélag (síðar Kristilegt félag ungra kvenna), KFUK þann 29. apríl 1899. Hann útskrifast úr Prestaskólanum árið 1900 og hlaut vígslu þann 14. október sama ár. Um sumarið stofnuðu drengirnir í KFUM deildinni fótboltafélag. Friðrik hafði yfirumsjón með þessu nýja félagi en það varð síðar að

íþróttafélaginu Val.

Sr. Friðrik hafði mikið yndi af útileikjum með smádrengjadeildinni.

Drengjunum þótti mest koma til ýmissa heræfinga og hermannaleikja. Oft voru þar samankomnir á annað hundrað drengja og var hópnum þá skipt niður í herdeildir. Sr. Friðrik lagði mikið upp úr hlýðni. Drengirnir æfðu sókn og vörn og átti hver hermaður að gera skyldu sína og vera fljótur að hlýða skipunum. Hann lét þá einnig ganga í takt undir íslenska fánanum.

Sr. Friðrik gleymdi ekki Danmörku. Hann fékk reglulega bréf frá Olfert Ricard vini sínum sem færði honum fréttir af starfinu í Danmörku en nánar verður fjallað um kynni þeirra í næsta kafla. Þessi bréf voru sr. Friðrik mikils virði og hvatning í starfi hans hér á Íslandi. Síðar fór hann nokkrum sinnum til Danmerkur og annarra landa í Evrópu, ásamt því að heimsækja YMCA² í Bandaríkjunum. Friðrik var mikill bókamaður og las mikið af skáldverkum og fræðiritum. Hann átti stórt bókasafn sem hann safnaði í á ferðum sínum. Dönsku og sænsku trúar- og sálmaskáldin voru honum mjög kær og var H. C. Andersen einn eftirlætishöfunda hans. Hann sneri ýmsu á íslensku eftir erlenda höfunda, þýddi sálma og lét syngja þá á félagsfundum, oft undir þekktum íslenskum lögum (Guðmundur Kr. Guðmundsson 1968:58).

1.5 Æskulýðsleiðtoginn

Í *Bókinni um séra Friðrik – skrifaðri af vinum hans* má lesa margar frásagnir af sr. Friðriki Friðrikssyni. Ljóst er að þessir samferðamenn hans minnast manns sem hafði að þeirra mati mikla persónutöfra og bjó yfir náðargáfu leiðtogans. Hann var einnig þekktur fyrir það að taka ætíð vel á móti þeim sem leituðu til hans. Sr. Friðrik lagði sig allan fram við að boða fagnaðarerindið og vitnaði hann um persónulega trú sína á Jesú Krist. Hann var talinn gáfaður og þótti hann segja skemmtilega frá. Friðrik var ekki alltaf sammála samferðamönnum sínum og ber ævisaga hans þess merki að sumar aðferðir hans og hugmyndir hafi ekki ætíð fallið í kramið hjá samtíbamönnum hans.

Frægðarsól Friðriks hefur risið hátt, bæði í lifanda lífi og eftir dauða hans. Hann var almennt vel liðinn hér á landi sem erlendis og sótti hann marga fundi á vegum KFUM og KFUK og YMCA í Danmörku og Bandaríkjunum. Hann kom að

² YMCA stendur fyrir Young Men's Christian Association og starfar undir sama merki og stefnu og KFUM og KFUK.

stofnun tveggja íþróttafélaga, Vals (1911) og Hauka (1931), stofnaði Karlakór KFUM (1911), síðar Karlakórinn Fóstbraeður og skátafélagið Væringja (1913). Skjala- og bókasafn hans er varðveitt hjá KFUM og KFUK á Íslandi. Stytta var reist af honum áður en hann lést og stendur hún við Lækjargötu í Reykjavík. Hann lést þann 9. mars 1961 í Reykjavík.

Í dag reka félagasamtökin KFUM og KFUK öflugt starf á Íslandi, starfsemi sem sr. Friðrik lagði grunninn að við lok nítjándu aldarinnar. Tugir deilda starfa víða um landið þar sem börn og unglings hittast, syngja saman og fá að heyra hugleiðingu³ út frá Bíblíunni og leika saman, líkt og fyrir rúmum hundrað árum þegar sr. Friðrik hélt fundi með drengjunum sínum í Hegningahúsinu í Reykjavík.

³ *Hugleiðing* felur í sér (stutta) ræðu þar sem flytjandi hennar fjallar um og útskýrir ákveðin orð eða boðskap úr Bíblíunni. Oft er efnið útskýrt með hversdagslegri dæmisögu til þess að einfalda boðskapinn og færa hann þannig nær þeim sem hlusta, þá sérstaklega ef talað er til barna og unglings.

2. KFUM í Kaupmannahöfn

Félagasamtókin KFUM og KFUK eiga rætur sínar að rekja til félags sem stofnað var í London árið 1844. Maður að nafni George Williams hafði áhyggjur af skorti á heilbrigðri starfsemi fyrir unga menn í borginni og rótleysi í kjölfar tíðra búferlaflutninga úr sveit í borg og ákvað að bregðast við þessu vandamáli. Félagið var nefnt *Young Men's Christian Association* og hefur skammstöfunina YMCA (Olesen 1997:34-35). Félagsskapurinn var upphafið að stórri ungmennahreyfingu sem starfar víða um heim í dag. Merki félagsins er þríhyrningur og á hann að endurspeglar markmið félagsins, að rækta líkama, anda og sál. Upphaflega var hreyfingin kristin en í dag er það misjafnt eftir löndum.

Danska félagið *Kristelig Forening for Unge Mænd* (KFUM) var stofnað árið 1878 í Kaupmannahöfn. Á þessum tíma var samfélagið undir áhrifum frá iðnbyltingunni, búferlaflutningar frá sveitinni í stórborgina jukust gríðarlega og það gerði það að verkum að margir misstu sambandið við söfnuði sína og kirkjur. Nokkrir aðilar tóku sig til og ræddu hvað hægt væri að gera fyrir unglinga í kaupstaðnum sem höfðu misst allt samband við kirkjuna og söfnuðina eftir fermingu. Hugmyndin var að hjálpa þyrfti unga fólkini sem hafði orðið undir í baráttunni við freustingar borgarlífsins og færa það til baka að Jesú Kristi og gefa því þannig fótfestu í lífinu. Þetta voru undirstöður KFUM í Kaupmannahöfn (Pétur Pétursson 1981:180).

Fyrstu leiðtogarnir voru menntaðir menn af borgarastéttinni. Þeir höfðu önnur viðhorf til frístunda, menningar og fræðslustarfsemi en hinir heittrúuðu í sveitinni. Þeir vildu ekki geta játningu persónulegs trúarafturhvarfs að skilyrði fyrir inntöku í félagið, heldur þurftu menn aðeins að sýna að þeir vildu tilheyra Guðs ríki. Markmiðið var þó alltaf að leiða menn til persónulegrar og afgerandi trúarafstöðu. Fræðslu- og tómstundastarfið var aðeins tæki félagsins til þess að ná því markmiði. Biblíulestrar urðu uppistaðan í starfi KFUM og voru þeir með frjálslegra yfirbragði en áður hafði tíðkast í Kaupmannahöfn. Hjá félaginu mátti finna hressilega trúarsöngva, fræðandi fyrirlestra og samræður (Pétur Pétursson 1981:180).

KFUM í Kaupmannahöfn vildi hjálpa heimilunum að ala upp trausta og trúáða borgara sem gætu sjálfir stofnað kristin heimili síðar meir. Til þess þurfti að vera fleira á dagskrá félagsins en eingöngu biblíulestrar en rökin fyrir því voru þau að á raunverulegum kristnum heimilum sitja menn ekki alltaf og lesa í Biblíunni, þeir

verða einnig að komast í tengsl við aðrar heilbrigðar tómstundir. Hjá KFUM fór þannig saman jákvæð afstaða til fræðslu og frístundastarfsssemi ásamt vakningarkristindómi (Pétur Pétursson 1981:184). Félagið óx hratt í lok nítjándu aldarinnar en starfsemin náði fyrst verulegum árangri þegar brautryðjandinn Olfert Ricard, ungur guðfræðinemi, kom til sögunnar.

Friðrik kynntist Olfert Ricard í starfi unglingsadeildarinnar í Kaupmannahöfn. Ricard gegndi þá ábyrgðarstörfum fyrir deildina og má segja að hann hafi einnig verið andlegur leiðtogi hennar á þeim árum sem hann kom að féluginu. Ricard var þekktur og vinsæll prédikari. Hann var sagður hafa einstakt lag á því að tala til unga fólksins á þann hátt að það skildi vel boðskapinn sem hann hafði fram að færa. Hann lagði út af orði Guðs með ljóðrænum og myndrænum hætti og notaði dæmi úr daglegu lífi til þess að setja boðskapinn í samhengi við samtímann. Ástæðan fyrir því að Olfert Ricard er nefndur til sögunnar og kynntur enn frekar í fjórða kafla ritgerðarinnar er sú staðreynd að þeir sr. Friðrik voru samstarfsfélagar og samstiga í starfi KFUM. Þegar sr. Friðrik hóf starfsemi KFUM á Íslandi naut hann leiðsagnar, áhrifa og hugmynda Ricards og birtast þessi atriði til að mynda í söngtextum sr. Friðriks.

Ricard ferðaðist til Bretlands og Bandaríkjanna í námsferðum á vegum KFUM undir lok nítjándu aldarinnar og höfðu þessar ferðir mikil áhrif á hann. Þannig eru textar hans meðal annars þýðingar á vinsælum bandarískum vakningarsöngvum. Ricard hafði margar hugmyndir varðandi starfið í Kaupmannahöfn og skoðanir á því hvernig unga fólk ið ætti að vera. Þessar hugmyndir fékk hann meðal annars frá starfsemi YMCA í Bandaríkjum (Nissen 2008:12). Ricard gaf út fjölda bóka og seldist söluhæsta bókin *Ungdomsliv* í 123.000 eintökum. Bókin hefur að geyma ýmsar ábendingar um hvernig danskir drengir geta orðið að betri mönnum.

Olfert Ricard stjórnaði fjórðu útgáfu *De Unge Sangbog*, söngbókar KFUM í Danmörku, sem kom út árið 1914. Hann hafði mikil áhrif á val söngvanna í bókinni, samdi meirihluta þeirra og flestir hinna höfundanna voru góðir vinir hans og samstarfsfélagar (Nissen 2008:7–10). Með þessari útgáfu urðu kaflaskil í innihaldi söngbókanna, nú fengu útiverusöngvar og ekki síst föðurlandssöngvar meira vægi en áður⁴. Í þriðju útgáfunni var sálmabókin og þjónusta kirkjunnar fyrirmynndin en í

⁴ Í þriðju útgáfu *De Unge Sangbog* voru æskulýðssöngvarnir 23 (8,6%) og föðurlandssöngvarnir 13 (4,8%). Heildarfjöldi söngva var 266. Í fjórðu útgáfunni voru æskulýðssöngvarnir orðnir 66 (13,3%) og föðurlandssöngvarnir 73 (14,7%). Heildarfjöldi söngva var 498 (Nissen 2007:209).

fjórðu útgáfunni var félagsskapur æskulýðsins, útiveran og þjóðernið í meirihluta. Fyrri útgáfur höfðu einnig að geyma norska og sánska söngva en í fjórðu útgáfunni voru aðeins danskir söngvar. Ljóst er að Ricard kom með nýja strauma inn í söngmenningu dönsku kirkjunnar.

3. Söngvar KFUM í Kaupmannahöfn

Danski fræðimaðurinn Peter E. Nissen hefur rannsakað félagssöngva og söngbækur sem KFUM í Kaupmannahöfn notaði í starfi sínu á fyrstu áratugum tuttugustu aldarinnar. Söngvarnir voru á vissan hátt vörumerki deildarinnar. Þeir höfðu ákveðið aðdráttarafl og náðu meðal annars til sr. Friðriks á þann hátt að áhugi hans á starfi félagsins jókst til muna. Á hverjum fundi eða bíblíulestri unglingadeildarinnar var hugleiðing út frá Bíblíunni ásamt öðru efni. Söngurinn var síðan það sem tengdi dagskráliðina saman og hleypti miklu lífi í fundina.

Nissen hefur flokkað söngvana og sálmana í two meginflokkar. Annars vegar eru það söngvar sem eru ekki aðeins miðaðir að unga fólkini, heldur einnig þeim fullorðnu og hins vegar æskulýðssöngvarnir (d. ungdomssanger). Fyrri flokkurinn samanstendur af fáum söngvum, þýddum bandarískum vakningarsöngvum, trúboðssöngvum og bænasöngvum. Seinni flokkurinn er umfangsmeiri og skiptir Nissen honum í fjóra flokka: **líf unga kristna fólksins** (d. ungt kristenliv), **þjóðerniskennd unga fólksins** (d. ung nationalism), **árs- og hátíðarsöngvar** (d. årstids- og højtidssange) og að lokum **útiverusöngvar** (d. friluftlivssange). Hér á eftir verður fjallað um þessu flokku að undanskildum árs- og hátíðarsöngvunum.

Æskulýðssöngvarnir voru stór og ríkjandi þáttur í söngbókunum. Það sem einkennir textana í þessum flokki er áherslan á unga fólkvið og hvatning sem er sérstaklega miðuð að því.

3.1 Líf unga kristna fólksins

Fyrsti flokkurinn innan æskulýðssöngvanna samanstendur af textum sem fjalla um líf unga kristna fólksins. Þetta eru söngvar sem koma að ýmsum hliðum kristilegs lífernис frá sjónarhorni unga fólksins. Þessir textar eiga það sameiginlegt að fjalla um KFUM félagsskapinn og ungu meðlimina. Oft eru dregnir fram eiginleikar sem þykir æskilegt að æskan hafi til að bera (Nissen 2008:20). Texti Jakobs Paulli, „Hvis Danmarks kommende Dage“, er gott dæmi um söng þar sem áherslan er á uppledji æskulýðsins. Söngurinn fjallar um framtíð Danmerkur.

Hvis Danmarks kommende Dage
skal lyse med Morgenskjær,
da maa vor gamle Moder
forstre sin Ungdomshær
(Jakob Paulli – Nissen 2008:20)

Ef framtíð Danmerkur á að verða björt, þá verða þeir sem eldri eru að huga að æskulýðnum. Unga fólkið er lykillinn að góðri framtíð en til þess að þetta geti orðið þá þarf unga fólkið leiðsögn og það þarf að tileinka sér eiginleika á borð við ferskleika, styrk, vilja og skýrleika. Nissen segir að boðskapinn megi túlka sem ávarp til unga fólksins og einnig sem áminningu til ungu leiðtoganna í KFUM. Þar að auki megi finna í textanum leiðbeiningar til samfélagsins um mannkosti sem skipta máli (Nissen 2008:20).

Nissen bendir einnig á texta í þessum flokki sem hafa myndlíkingar úr hernaði. Þar nefnir hann sem dæmi danskan texta sr. Friðriks Friðrikssonar, „Kongen Kommer!“ eða „Konungurinn kemur!“. Þar er Jesú stillt upp sem stríðskonungi og ungu mönnunum sem hermönnum hans.

Kongen kommer! Vagt, staa op
Præsentér Gesvær!
Se hans hvide Ganger,
fulgt af Engels Hær,
Kongeborg, luk nu up Porter høj og vid,
Se, din Konge kommer hid at mønstre til Strid.
(Friðrik Friðriksson – Nissen 2008:19)

Í textanum er sagt frá konungi sem kemur í fylgd englahers og er á leið í stríð. Ungu hermennirnir sem Jesú hefur eiga að vera tilbúnir að berjast með honum. Svipuð hugmynd um stríðskonunginn og æskuna sem á að fylgja honum kemur fram í íslenskri þýðingu sr. Friðriks á bandaríksa sálminum „Onward Christian Soldiers“. Á íslensku heitir sálmurinn „Áfram Kristsmenn krossmenn“ en þar er æskuherinn hvattur áfram með Kristi konungi sínum.

Áfram, Kristsmenn, krossmenn,
kóngsmenn erum vér.
Fram í stríðið stefnið, sterki æskuher.

Kristur er hinn krýndi, kóngur vor á leið.
Sjáð fagra fánann, frelsis blakta á meið
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:61)

3.2 Þjóðerniskennd

Annar flokkurinn innan æskulýðssöngvanna sem Nissen fjallar snýr að þjóðerniskennd og virðingu fyrir fánanum, bæði félags- og þjóðfánanum. Hann tekur dæmi um þessa ríkjandi þjóðerniskennd með söngnum „Danske Drenge løft jert Hovet“ sem á íslensku mætti útleggjast sem „Danskir drengir reisið höfuð ykkar“.

Heiti lagsins gefur strax vísbendingu um innihalds söngsins, hér er um að ræða hvatningarsöng til danskra drengja en söngurinn flokkast þó sem fánasöngur. Hér má sjá fimpta og jafnframt síðasta erindi söngsins:

Kristi Stridsmænd! Lad kun høres
Vidt vor Fanesang.
Kristne er de bedste Drenge
Nu i Danmarks Vang!
Fanen vinker, Korset blinker.
Lydt vi jubler ud:
Sammen star vi. Sejred faar vi
I vor kamp for Gud.
(-l-n – Nissen 2008:17)⁵

Höfundurinn beinir orðum sínum til kristnu stríðsmannanna og segir þeim að syngja aðeins sinn fánasöng. Næstu línar eru áhugaverðar en þar segir beinlínis að sú staða KFUM drengjanna, að vera ungar og kristnir, gefi þeim sem einstaklingum yfirburði yfir aðra drengi í Danmörku. Hér má segja að höfundur textans sé að skapa hópkennnd meðal drengjanna með því að vísa til þjóðernis þeirra og til þeirra sem hóps sem berst saman fyrir orði Guðs. Þjóðerni þeirra og trúin sameinar þá og lætur höfundur þessa hópa hljóma eftirsóknarverða.

Fáni Danmerkur Dannebrog er meginpunktur í textanum. Hann er lofsunginn og vísar höfundur í þá goðsögn að fáninn hafi fallið niður af himnum í bardaga Dana í Eistlandi árið 1219. Dannebrog stendur þannig sem tákna fyrir gamlan danskan bardaga fyrir kristnum boðskap og tengir höfundur þetta við nútímann (Nissen 2008:17). Nú eigi kristnu drengirnir þó ekki að fara í stríð og drepa menn fyrir hinn rétta boðskap, heldur eiga þeir að breiða út orð Guðs og er það þeirra barátta.

3.3 Útiverusöngvar

Priðji flokkurinn sem Nissen nefnir snýr að útiveru og tómstundum drengjanna í KFUM. Í upphafi tuttugustu aldarinnar var mikill áhugi á útiveru og skátastarfi hjá YMCA hreyfingunni, sem og öðrum æskulýðshreyfingum. KFUM í Kaupmannahöfn bauð upp á fjölbreytt starf, bæði innan og utandyra. Boðið var upp á íþróttir og ýmis ferðalög. Deildirnar fóru meðal annars í ferðir út fyrir borgina og dvöldu þáttakendur þá í tjöldum úti í skógi.

Útiverunni og hreyfingunni fylgdi söngur. Drengirnir sungu á ferðalögum til

⁵ Peter E. Nissen telur að höfundur þessa texta sé Axel Jørgensen, síðar Axel Jarl. Hann var vinur og samstarfsmaður Olferts Ricard (Nissen 2008:10).

þess að stytta sér stundir og efla hópandann. Nissen nefnir þennan flokk söngva **friluftlivssanger** en á íslensku mætti kalla þá **útiverusöngva**. Textarnir í þessum flokki hafa gjarnan tilvísanir í náttúruna og fegurðina í sveitinni. Áhersla er á gleðina sem felst í því að komast út fyrir borgina og njóta þess sem sveitin hefur upp á að bjóða. Söngur Olferts Ricard, „Herligt en Sommerdag“, er einn af söngvunum sem notaður var í skógarferðum félagsins (Nissen 2008:15).

Herligt en Sommerdag
Nyde i fulde Drag
Ungdom og Foraar som denne!
Men den er snart forbi,
Gud ske Lov, saa har vi
Pinsen, som aldrig faar Ende!
(Olfert Ricard – Nissen 2008:16)

Í textum segir að æskan njóti sumardagsins og höfundurinn þakkar Guði fyrir fallega landið. Ætla má að þessir söngvar hafi ekki aðeins verið ætlaðir til þess að auka gleðina á ferðalögnum heldur einnig til þess að vekja athygli drengjanna á sköpunarverki Guðs og kenna þeim að meta það.

4. Hugmyndafræði textanna

Í síðasta kafla var umfjöllun um söngvana sem notaðir voru í KFUM starfinu í Kaupmannahöfn. Textarnir og flokkun þeirra gefa góða mynd af því umhverfi, þeim gildum og eiginleikum sem leiðtogarnir í KFUM, með Olfert Ricard fremstan í flokki, vildu rækta (Nissen 2008:12). Þeir sem stýrðu KFUM samkomunum voru meðvitaðir um þýðingu og virkni söngvanna og notuðu þá mikið í ákveðnum tilgangi. Þeir vissu að það væru meiri líkur á því að drengirnir tileinkuðu sér boðskap Biblíunnar og leiðsögn um æskilega hegðun, væru skilaboðin bundin í söng. Söngvarnir áttu einnig mikilvægan þátt í því að skapa félagsanda, til dæmis í ferðum á vegum félagsins (Nissen 2008:24).

Starfsemi félaganna KFUM og KFUK (YMCA) var að vissu leyti kristnari á fyrstu áratugum félagsins. Á þessum árum var markmiðið að kynna æskuna fyrir Kristi og fá hana til þess að fylgja honum og lúta boðorðum hans. Í dag er ekki lögð jafn mikið áhersla á að ungmenni játi og staðfesti trú sína í starfinu. Ricard hafði töluberð ítök í KFUM starfinu í Kaupmannahöfn snemma á tuttugustu öldinni þegar hann var framkvæmdastjóri félagsins. Hann var mjög áhugasamur, tók virkan þátt í fjölbreyttu starfi félagsins og samdi meðal annars stóran hluta söngvanna sem notaðir voru í starfinu á þessum tíma. Hann mótaði einnig guðfræði félagsins. Ricard lauk guðfræðinámi rúmlega tvítugur að aldri og varð framkvæmdastjóri félagsins fljótlega eftir það. Hann var sendur í námsferðir þar sem hann heimsótti Bretland, Bandaríkin og nokkur önnur lönd í Evrópu og sneri hann til baka úr þessum ferðum með margar hugmyndir fyrir starfið. Hann var einnig upptekinn af vestrænni guðfræði. Pessar nýjungr sem hann hafði með í farteskinu lituðu starfið, sérstaklega á þeim árum sem hann starfaði fyrir KFUM.

4.1 Guðfræði Olferts Ricard

Í huga Olferts Ricard voru félögin KFUM og KFUK vettvangur fyrir ungt fólk þar sem það gat stutt hvort annað í kristinni trú og hjálpað hvort öðru að lifa réttu kristilegu lífneri. Það fólst ekki aðeins í því að lúta boðorðum Biblíunnar, heldur einnig að tileinka sér aðra æskilega þætti, svo sem föðurlandskærleika og heilbriglt lífneri. Hann þroaði hugmyndir félagsins um kristna vakningu og almenna menntun. Guðfræði hans tengist bandarískri vakningarguðfræði og danskri borgarlegri hugmyndafræði. Ricard var alinn upp í Kaupmannahöfn, ólíkt mörgum leiðtogum KFUM á þessum tíma sem komu úr sveitinni. Hann hafði þar af leiðandi verið í

tengslum við fólkisíð í höfuðborginni og hugmyndir þeirra frá fæðingu (Nissen 2008:21).

Ricard tileinkaði sér hugmyndir og hugsjón sem fólst í hægum vexti í kristnu lífneri. Markmiðið var að gera manneskjur samstilltar með Jesús sem aðalatriði og ná sömu fullkomnum og Jesús hafði. Hann spilaði stórt hlutverk í söngvum Ricards sem fyrirmund unga fólksins. Þessa áherslu má finna í mörgum texta Ricards. Hann vildi stuðla að því að unga fólkisíð sneri sér til Jesú og fengi aflausn synda sinna. Hann lagði áherslu á að hann væri öllum þeim ungu sem hann hitti hin rétta fyrirmund af hinum kristna manni (Olesen 1997:76).

Olfert Ricard skrifaði margar bækur og flutti enn fleiri ræður og erindi á biblíulestrum félagsins. Hann flutti erindi sitt *Om at føre andre Mennesker til Kristus*, eða *Að færa manneskjur til Krists* árið 1900. Þar fjallar hann um Jesú og hvernig hann dró alla til sín í gegnum almenna þjónustu og þá sérstaklega í gegnum persónuleg samtöl. Þannig laðaði hann lærisveina sína til sín sem síðar urðu bardagamenn fyrir Guðs ríki (Olesen 1997:173). Ricard sagði að það að vera kristinn snerist um að feta veg Jesú og leggja áherslu á bræðrakærleikann. Jesú var sá sem brosti til barnanna og skildi svo vel langanir og þarfir unga fólksins. Hann var sjálfur verkamaður á jörðinni og ættu lærisveinar hans því að feta í fótspor hans og gera slíkt hið sama (Olesen 1997:174). Í söngtextanum „Ung var han, der red i solen“ dregur Ricard þessa nálgun saman. Hér má sjá þriðja og sjötta erindi lagsins. Sagt er frá Jesú í þriðju persónu:

Han var jøde, og da skaren
sang omkring ham, blind for faren,
for sit land og folk han græd
Fager er den danske ager
ungdoms virke ham behager
han velsignir jordens sæd.

Han var Gud, og endnu rider
sagt han igennem tider,
til den sidste timer slår.
Altid ungdomsskaren stiger,
som fra alle jordens riger
i hans kongefølge går.
(Olfert Ricard – Olesen 1997:174–175)

Í fyrra erindinu fjallar hann um Jesú sem sat meðal fólksins. Honum er annt um fólkisíð sitt og landið og sést það meðal annars á því að hann fellir tár þeirra vegna. Ricard víesar í fegurð dönsku akranna og að Jesú sé ungmennastarfðið kært, hann

blessar sæði jarðarinnar, danska jarðvegsins. Í seinna erindinu segir hann frá æskulýðnum, unga fólkini sem mun stíga upp frá öllum ríkjum jarðarinnar og fylgja Jesú í konungsríki hans.

Ricard sagði að maður þyrfti að hafa raunsæja mynd af Jesú í hjarta sínu og fara eftir hans daglega lífi með því að fylgja í fótspor hans, gera það sem hann hafði sjálfur gert, í öllum aðstæðum. Hann sagði að þetta væri verkefni KFUM, að hafa Jesú Krist sjálfan og líf hans sem lýsandi miðpunkt í starfi sínu (Olesen 1997:175).

4.2 Að efla anda, líkama og sál

Ricard lagði áherslu á að efla þau atriði sem merki félaganna KFUM og KFUM stendur fyrir, líkama, anda og sál. Hann sagði að öll manneskjan ætti að heiðra Guð og fylla jörðina með dýrð hans. Til þess að maðurinn geti það, verður hann að halda líkama sínum í góðu standi, vera hreinn, spengilegur og hraustur, bæði á líkama og sál (Olesen 1997:179).

Í bók Ricard *Ungdomslivet* leggur hann áherslu á föðurlandskærleika, hollustu við hugsjón fjölskyldunnar, trúfesti, sjálfssaga, útlit og ekki hvað síst, trúna á Krist. Í inngangi bókarinnar segir að höfundurinn ætti að bregða upp mynd af framúrskarandi og hraustum ungu manneskjum. Bókin er ætluð dönskum drengjum á aldrinum fjörtán og fimmtán ára og vonast höfundur til þess að lesendur bókarinnar fyllist metnaði og vilji tileinka sér og efla eiginleikana sem hann lýsir í bókinni (Ricard 1905:8). Hann stefnir að því að gera unga fólkið að betri manneskjum því það eigi að skapa betri framtíð. Þar af leiðandi þurfi að aga það og fá unga fólkið til þess að fylgja ákveðnum siðaboðskap og bæta sig í kristilegri breytni. Niðurstaða hugsjóna Ricards varð að samtökum sem einkenndust af jákvæðni í garð framtíðarinnar og áherslu á möguleika ungdómsins (Nissen 2008:21). Á ferð sinni um Bandaríkin hlustaði Ricard meðal annars á prédikarann John R. Mott sem talaði út frá þessum boðskap, að efla jákvæða eiginleika ungu kynslóðarinnar. Elith Olesen segir að áherslur þessa prédikara endurspeglist í bók Ricards, *Ungdomslivet* (Olesen 1997:115). Þannig hafa straumar og áhrif frá Bandaríkjunum borist inn í danska KFUM starfið.

Ricard sagði að ef félagið KFUM ætti að geta staðið undir þessum ætlunum, að hjálpa ungu fólki að efla líkama, sál og anda, þá þyrfti það að ráða yfir bókasafni, fyrirlestrahúsnaði og íþróttasal. Þannig gæti fólkið sótt sér fróðleik, hægt væri að miðla þekkingu og boðskap til þess og unga fólkið gæti einnig ræktað og styrkt líkama sinn (Olesen 1997:179).

5. Íslenskir æskulýðssöngvar KFUM og KFUK á Íslandi

5.1 Áhrif Olferts Ricard á sr. Friðrik Friðriksson

Sr. Friðrik kynntist ekki aðeins starfsemi KFUM þegar hann dvaldi í Danmörku.

Hann komst einnig í kynni við nýja menningu og eignaðist nýja vini og samstarfsfélaga. Sr. Friðrik kynntist Olfert Ricard strax á fyrsta unglingafundinum sem hann mætti á. Hann sá Ricard umkringdan drengjum og sá að þetta var maður sem þeir litu upp til. Þeir Friðrik urðu nánir vinir og unnu vel saman. Í ævisögu sinni kallar sr. Friðrik Ricard sitt *alter ego* eða *sálufélaga sinn* (Friðrik Friðriksson 1928:283).

Þegar heim var komið skrifuðust félagarnir á og deildu hvor með öðrum fréttum af starfinu, uppbryggjandi reynslusögum, vonum og væntingum. Það verður að teljast líklegt að sú reynsla sr. Friðriks og þekking á KFUM og starfinu sem hann hafði með sér í farteskinu við komuna til Íslands hafi að miklu leyti verið komin frá Ricard. Sr. Friðrik hefur byggt á hugmyndafræði og reynslu danska vinar síns en eins og áður sagði hafði Ricard tölverð áhrif á Kaupmannahafnardeildina um þetta leyti. Ekki er hægt að fullyrða að Ricard hafi verið frumkvöðull alls þess starfs sem unnið var í KFUM í Kaupmannahöfn um aldamótin 1900 en hann var hins vegar framkvæmdastjóri félagsins á þessum tíma og hafði þar af leiðandi mikið að segja um starfsemi þess. Sr. Friðrik fylgdi í fótspor hans og voru þeir nánir samstarfsfélagar, þó að haf hafi skilið þá að.

Eins og nefnt var í fjórða kafla ritgerðarinnar leit Ricard til markmiða félagsins, að rækta anda, líkama og sál, þegar hann byggði upp aðferðir og starfsemi KFUM í Kaupmannahöfn. Í kringum Friðrik spruttu upp fótbalafélög, skátafélag, viðamikið bókasafn, kvöldskólar, kórastarf, sumarbúðir og fleira. Þannig fetaði Friðrik í fótspor vinar síns og samstarfsfélaga í Kaupmannahöfn. Líkt og Ricard vildi aga ungu kynslóðina hafði Friðrik áhrif með því að gefa fólk i hlutverk, virkja vandræðabörn, hvetja til menntunar og stuðla að íþróttaiðkun ásamt mörgu fleiru.

Þeir áttu það sameiginlegt að vera góðir ræðumenn og notuðu að jafnaði dæmi úr hversdagsleikanum þegar þeir útskýrðu boðskap Biblíunnar. Báðir voru þeir góðir leiðtoga og unga kynslóðin leit upp til þeirra.

5.2 Samfélagslegar aðstæður

Hér að ofan var greint frá stofnun YMCA í London (1844) og KFUM í Kaupmannahöfn (1878). Þar kom fram að þessar hreyfingar urðu til við svipaðar aðstæður, þ.e. búferlaflutningar úr sveit í borg höfðu aukist í kjölfar iðnbyltingar og rótleysi skapaðist á götum borgarinnar. Aðstæður barna og unginga voru öðruvísí þegar komið var í borgina. Í sveitinni unnu þau við skyldustörf á bænum og höfðu eitthvað fyrir stafni. Þegar í borgina var komið þá var minna fyrir þau að hafa og skortur á tómstundum. Stofnendur YMCA og KFUM og KFUK brugðust við þessum aðstæðum með því skapa heilbrigrt starf fyrir unga drengi og síðar einnig fyrir ungar stúlkur.

Miklar þjóðfélagsbreytingar áttu sér stað um aldamótin 1900 á Íslandi.

Þjóðfélagið var óðum að þróast frá því að vera hefðbundið landbúnaðarsamfélag yfir í nútímalegra og iðnvæddara samfélag þar sem fiskveiðar urðu æ mikilvægari ásamt iðnaði af ýmsu tagi. Reykjavík stækkaði og bærinn varð miðstöð verslunar og útgerðar. Fólkið flutti úr sveit í borg og íbúunum á mölinni fjölgaði stöðugt (Helgi Skúli Kjartansson 2010:33). Ástæða þess að Friðrik var beðinn um að koma heim frá Kaupmannahöfn og hefja starfsemi KFUM hér á landi var einmitt sú að straumur fólks úr sveit í borg hafði haft í för með sér upplausn. Þegar skóla lauk á daginn gengu börn ef til vill sjálfala um götur borgarinnar og það gat leitt til vandræða en í sveitinni höfðu þau haft meira fyrir stafni.

Pórhallur Bjarnarson vildi fá Friðrik til þess að leggja lið í þessum erfiðu aðstæðum í Reykjavík. Kirkjan hafði ekki náð að bregðast við þessum breyttu þjóðfélagsaðstæðum og skortur var á starfsemi fyrir unga fólkið. Það vantaði uppbyggilegan félagsskap fyrir ungt fólk þar sem það gæti komið saman, fengið fræðslu, skemmtun, stundað tómstundastarf og menntað sig. Friðrik var á vissan hátt að bregðast við sambærilegum aðstæðum og stofnendur hreyfingarinnar höfðu gert í Bretlandi og Bandaríkjunum. Sú hugmynd félagsins, að virkja anda, líkama og sál, hentaði reykvísku samfélagi vel.

Pétur Pétursson ræðir starfsemi KFUM í kafla sínum um trúarlegar hreyfingar í Reykjavík á þessum tíma og segir að boðun og prédikun sr. Friðriks hafi hentað vel fyrir aðstæður unginganna í Reykjavík. Þar hafi verið brugðist við þeim sérstöku vandamálum og möguleikum sem þéttbýlið hafði í för með sér. Foreldrar og yfirvöld tóku uppeldisáhrifum hans á æsku bæjarins feginn hendi og fór það meira að segja svo

að reynt var að koma erfiðum piltum til Friðriks, hann þótti vera sá eini sem gat tjónkað við þá. Félagatal KFUM frá þessum tíma, snemma á tuttugustu öld, sýnir að margir drengjanna voru föðurlausir og móðirin úti á vinnumarkaði. Pannig hefur starf Friðriks einnig mögulega haft uppeldisígildi (Pétur Pétursson 1981:223).

5.3 Sálmar og söngvar sr. Friðriks Friðrikssonar

Strax frá upphafi var lögð mikil áhersla á sönginn á KFUM- og síðar KFUK-fundum. Þegar félagið var formlega stofnað var það eitt af fyrstu verkum sr. Friðriks að útbúa söngbók og prenta í nokkrum eintökum. Hann vildi að söngurinn væri hress og líflegur, líkt og hann hafði fengið að kynnast hjá KFUM í Kaupmannahöfn, ekki líflítill og seinn líkt og hann sagði um sönginn í kirkjum Reykjavíkur á þessum tíma vera. Hann þekkti mikilvægi hópsöngsins og vildi nýta sér hann. Eftir Friðrik liggur stórt safn verka. Þar má meðal annars finna frumsamda og þýdda söng- og sálmatexta sem margir hvejjir voru og eru notaðir í starfi KFUM og KFUK.

Í köflunum hér á undan hefur starfsemi KFUM og KFUK í Danmörku og á Íslandi verið kynnt og litið til áhrifa sem bárust frá Kaupmannahöfn til íslenska félagsins hér á landi um aldamótin 1900. Í því samhengi er einkum litið til Olferts Ricard. Í köflum 3.1–3.3 var fjallað um söngva KFUM í Kaupmannahöfn út frá greiningu Peters E. Nissen. Hann skiptir textunum í nokkra flokka eftir efni þeirra: líf unga kristna fólksins, þjóðernis- og fánasöngvar og útiverusöngvar. Þegar litið er yfir texta sr. Friðriks má sjá að þeir eru að mörgu leyti efnislega líkir söngyunum og sálmunum sem notaðir voru í starfi KFUM í Danmörku í upphafi tuttugustu aldarinnar.

Í köflunum hér á eftir, 5.3.1–5.3.4, verður farið yfir æskulýðssöngva og sálma sr. Friðriks og stuðst við þá flokka sem Peter Nissen notaði til þess að greina dönsku textana. Hér verður þó einum flokki bætt við þar sem fjallað verður um hernaðarmyndmál en orðræða tengd hernaði er ríkjandi í textum sr. Friðriks. Í ljósi þess er áhugavert að kanna þann flokk líka og velta fyrir sér mögulegum ástæðum þessarar orðanotkunar.

5.3.1 Líf unga fólksins

Eðli málsins samkvæmt fjallar stór hluti sálma og söngva sr. Friðriks á einhvern hátt um ungt fólk og æskuna. Þessi hópur stóð honum næst, í leik og starfi. Líkt og áður hefur verið nefnt í þessari ritgerð var unga fólk ið einnig sérstaklega hugleikið Olfert

Ricard. Eitt að markmiðum hans var að veita því leiðsögn svo það gæti leitt dönsku þjóðina til betri tíma, í hans augum voru unglingsarnir lykillinn að framtíð Danmerkur. Úr textum æskulýðssöngvanna má lesa skilaboð, tilmæli um eiginleika sem unga kynslóðin ætti að tileinka sér og vonir um það sem hún átti að færa landinu og framtíðinni.

Eitt einkenni texta sr. Friðriks er jákvæðni í garð æskunnar. Hann er fullur bjartsýni og talar fallega um unga fólkið og þennan góða tíma þegar uppvöxtur þeirra á sér stað. Lítum á sálminn „Yndisleg er vor æskutíð“. Heiti hans gefur strax vísbendingu um innihald sálmssins, sr. Friðrik lítur æskuna björtum augum.

Yndisleg er æskutíð,
eins og vor um dal og hlíð
breiðir út sín blómskreytt tjöld,
birtir sumarvona fjöld,
eins í sér æskan ber
unaðsvon, er rætast fer,
sumardraum og sigurþrá,
sem um bjarta framtíð spá.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:98)

Hér notar Friðrik viðlíkingu og líkir æskunni við vorið. Þetta er árstíðin sem ber með sér von um betri og bjartari tíma, sumar og sól eftir langa og kalda vetur. Hann leggur vorið og æskuna að jöfnu, æskan felur í sér fyrirheit um eithvað gott, bjartari framtíð.

Markmið Friðriks og lífsstarf fólst í því að vinna sem flest ungt og ómótað fólk til starfa fyrir Krist og hafa þannig áhrif á framtíð þeirra. Lítum aftur á orð sr. Friðriks úr ævisögu hans þar sem hann lýsir hugarástandi sínu eftir unglingadeildarfundinn afdrifaríka í Kaupmannahöfn. Hann sagði: „Fyrir sálarsýn minni reis upp herskari af slíkum sveitum í þjónustu hins mikla konungs“ (Friðrik Friðriksson 1928:283). Hér vísar hann í drengjahópinn sem hann fylgdist með á fundinum. Í þessum orðum kemur draumur sr. Friðriks skýrt fram. Hann vildi að unga fólkið fengi að kynnast Jesú og heyra boðskap hans og þannig væri það tilbúið til þess að boða orð hans síðar meir. Þessar væntingar hans koma skýrt fram í fyrsta erindi æskulýðssöngsins „Unglingafjöld, í fylking Guðs þú stendur“.

Unglingafjöld, í fylking Guðs þú stendur,
fullhugasveit með æskukraft í sál;
kjörin þú ert að kristna víðar lendur,
kærleikans túlka heilagt sigurmál
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:95)

Friðrik leggur hér áherslu á unga fólkis. Þetta er hópurinn sem hann telur að sé tilvalinn til þess að bera út boðskap og orð Guðs í heiminum. Hér endurspeglast einnig sýn Olferts Ricard á hlutverk æskunnar.

Eins og áður hefur komið fram lagði Friðrik áherslu á menntun og miðlun fróðleiks í gegnum kennslu og starfsemi bókasafns. Hann vildi að æskan fengi tækifæri til þess að læra, líkt og hann fékk sjálfur með hjálp frá fjársterkari mönnum sem gátu stutt hann með framfærslu á yngri árum. Segja má að Friðrik hafi náð markmiði sínu. Í kringum hann söfnuðust margir drengir, ungt fólk og fullorðnir sem litu upp til hans og vildu allt fyrir hann gera. Þetta voru einstaklingar sem tóku þátt í starfinu og héldu áfram að miðla boðskap Biblíunnar og halda uppi starfsemi sr. Friðriks eftir hans dag. Lítum á erindi úr sálminum „Guð, sem fornum feðrum veitir“. Í textanum endurspeglast markmið Friðriks og draumar.

Kristnir menn á menntavegi
munu verða salt og ljós
þjóðar sinnar svo þeir megi
síðar öðlast frama' og hrós,
af því snemma á ævistig
ungir völdu, Drottinn, þig
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:27)

Hér leggur hann sérstaka áherslu á menntun og mikilvægi hennar. Þeir sem afla sér menntunar hafa eitthvað fram yfir aðra. Í textanum má finna vísun í Matteusarguðspjall þegar hann ræðir um hvernig kristnu mennirnir munu verða leiðtogar þjóðar sinnar. Í guðspjallinu segir annars vegar: „Þér eruð salt jarðar. Ef saltið dofnar, með hverju á þá að selta það?“ (*Biblían* 2007: Matt 5.13). Hér er salt notað sem tákni fyrir eitthvað sem hefur áhrif á heildina, jafnvel þó að magnið sé lítið. Í Matteusarguðspjalli segir hins vegar: „Þér eruð ljós heimsins ... Ekki kveikja menn heldur ljós og setja undir mæliker heldur á ljósastiku og þá lýsir það öllum í húsinu. Pannig lýsi ljós yðar meðal mannanna að þeir sjái góð verk yðar og vegsami föður yðar sem er á himnum“ (*Biblían* 2007: Matt 5. 14–16). Hér leggur sr. Friðrik upp með að menntuðu kristnu mennirnir eigi að vera fyrirmund fyrir aðra. Þeir sem ekki eru

kristnir munu sjá hegðun og verk þessara kristnu manna og vilja vera líkir þeim.

Lítum á erindi úr æskulýðssálminum „Þú andi Guðs lifandi, lýstu vort hjarta“.

Hér má enn sjá ósk Friðriks um að æskan láti að sér kveða og breiði út fagnaðarerindið.

Ó, kallaðu' á æskuna, kærleiksins andi,
að koma nú skjótt
til Jesú, að frelsist hér lýður í landi
og lifni við drótt,
legg eld þeim í hjörtu og heilaga glóð,
af fjöri og funa
svo fram megi bruna
úr þokunni þjóð.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:23)

Friðrik kallar enn og aftur á æskuna. Hún er hvött til þess að snúa sér til Jesú. Ef unga fólkið ákveður að fylgja honum og fara að boðum hans mun þjóðin öll verða óhult.

5.3.2 Þjóðerniskennd

Eftir að Olfert Ricard hóf afskipti af útgáfu söngbóka KFUM í Danmörku jókst vægi söngva sem fjölluðu á einhvern hátt um þjóðerniskennd. Þessa áherslu má einnig finna í textum sr. Friðriks og vildi hann, líkt og leiðtogarnir í Kaupmannahöfn, að unga fólkið lærði að bera virðingu fyrir þjóðerni sínu og fánanum.

Friðrik samdi ófáa fánasöngva og er fánahyllingin enn í dag fastur liður í starfi sumarbúða KFUM og KFUK á Íslandi. Í upphafi dags fara þáttakendurnir út að fánastönginni þar sem leiðtogarnir draga fánann að húni og fánaður er sunginn. Í söngnum „Lýs þú, fáni“ tónar þjóðerniskenndin undir. Hér má sjá fyrsta og fjórða erindi lagsins:

Lýs þú, fáni', á friðarvegi,
frelistið í vændum er,
blakta yfir láði' og legi,
lofsæl gifta fylgi þér.
Fyrir þig er ljúft að lifa,
ljúft að deyja með ef þarf,
leið þú oss til þroska'og þrifa,
þúsundfalda allt vort starf.

Undir þínnum fagra feldi
fylki sér nú Íslandsdrótt!
Auk þú framsókn, auð og veldi,
andans fjör og nýjan þrótt.

Yfir tömdum fossum flögra,
fjörðum, bæjum, landi' og dröfn,
margra hafa ógnum ögra,
Íslands sýndu' á hverri höfn.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:146)

Friðrik talar fallega um þjóðfánann og ættjörðina. Fánann eiga Íslendingar saman og er hann sameiningartákn þjóðarinnar. Hann víesar með orðum sínum í einstaka fegurð Ísland, fossa, firði og sveitina. Margir frumortra sálma og söngva Friðriks fjalla um Ísland. Á langri ævi sinni ferðaðist Friðrik nokkuð oft til útlanda og dvaldi stundum í lengri tíma erlendis. Fjarvera hefur oftar en ekki hvatt skáld til þess að yrkja um heimaslöðirnar og þá gjarnan á jákvæðan hátt. Lítum á erindi úr sálminum „Ættarland þig elskum vér“:

Ættarland, þig elskum vér,
ímynd þín er grópuð djúpt
innst í hjartans heita, bjarta helgidóm.
Æsku vora vígjum þér,
veika mynd og hjartað gljúpt;
þér vér færum, foldin kæra, fegurst blóm.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:145)

Friðrik yrkir til Íslands og segir að minningin um landið gleymist seint. Enn talar hann um æskuna og líkir henni nú við blóm sem færð verða ættjörðinni. Í sálmi sr. Friðriks, „Vér elskum þig, vort fósturfrón“ talar hann enn til landsins. Sálmurinn fjallar um fánann, líkt og margir textar Friðriks.

Og fána vorn vér hefjum hátt
til heiðurs, land vort, þér;
hann blaktir yfir sæmd og sátt,
og sigurteikn hann er.
Í litum þremur er hugsjón há,
og helgur kross oss minnir á
að sækja fram með sannri dáð,
uns síðsta marki er náð.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:155)

Hér víesar Friðrik enn og aftur til hópsins og í söngnum „Í öllum löndum lið sig býr“ víesar hann í þjóðerni íslensku æskunnar sem sameinar hana sem hóp.

Þú æskuskari' á Íslands strönd,
þú ert í flokki þeim.
Er sækir fram í sólarlönd,
með sigri' að komast heim,

rís upp með fjöri, stíg á stokk
og streng þess heit að rjúfa éi flokk,
unz sigri er náð og sagan skráð,
er sýnir Guðs þíns ráð.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:90)

Friðrik talar til æsku Íslands og segir að hún gefist ekki upp og ljúki markmiðum sínum og nái sigri. Líta má á þetta sem tilmæli til unga fólksins um að það eigi að klára það sem það leggur upp með.

5.3.3 Útiverusöngvar

Friðrik vildi, líkt og starfsbræður hans í Kaupmannahöfn, gefa þátttakendum í starfinu tækifæri til þess að fara saman í ferðalög, dvelja í sumarbúðum og njóta náttúrunnar fyrir utan borgina. Með stofnun skátafélagsins Væringja árið 1913 stuðlaði hann enn frekar að útilífi og því að unga fólk ið lærði að bera virðingu fyrir náttúrunni.

KFUM eignaðist landspildu í Vatnaskógi í Svínadal. Fyrstu árin dvöldu drengirnir í tjöldum í skóginum. Leiðin upp eftir var löng þegar ferðast var með bátum, hestum eða jafnvel fótgangandi. Ætla má að söngvarnir hafi verið notaðir til þess að stytta drengjunum stundir og efla hópandann. Þegar komið var upp í Vatnaskógi nutu drengirnir ýmissar afþreyingar, stunduðu íþróttir, sigldu bátum á vatninu, heyrðu Guðs orð og könnuðu svæðið. Á kvöldin voru haldnar kvöldvökur þar sem mikið var sungið. Söngur Friðriks „Ljómandi Lindarrjóður“ er einkennissöngur Vatnaskógar og fjallar um dvölina í sumarbúðunum. Lítum á fyrsta erindi söngsins og viðlagið:

Ljómandi Lindarrjóður,
loks fæ ég þig að sjá.
Vorið með vildargróður
vekja þér unað má.

Hér á ég heima,
hér best ég næ,
djarflega' að dreyma
dýrð Guðs sí og æ.
Gott er að gleyma,
glaumnum í bæ
Guðs náðar geyma,
gnótt, sem hér ég fæ.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:158)

Í textanum er vísað í Lindarrjóður en það er kennileiti í Vatnaskógi, næst kapellunni á staðnum. Friðrik fer fögrum orðum um sumarbúðirnar, fjallar um skógin sem heimili, stað þar sem öllum á að líða vel. Þetta er fyrst og fremst staður þar sem gott er að koma, upplifa ró og kyrrð sveitarinnar, njóta náttúrunnar og þess sem hún hefur upp á að bjóða ásamt því að heyra orð Guðs og njóta náðar hans. Í þessu samhengi má einnig líta á fyrsta erindi söngsins „Drottinn lít þinn drengjaskara“

Drottinn, lít þinn drengjaskara
djarf í þínu trausti fara
út í skóg að skemmta sér;
nokkra daga' í náttúrunni
næring draga' af gnægtabrunni
og í kyrrð að kynnast þér.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:106)

Hér fjallar Friðrik einnig um drengi sem fara burt frá borginni, upp í sveit þar sem þeir njóta þess sem náttúran hefur upp á að bjóða. Þar fá þeir einnig að heyra orð Guðs. Með útiverunni og ferðunum sem sr. Friðrik bauð upp á og fjallar um í textum sínum voru þáttakendur að rækta anda, líkama og sál, líkt og markmið félagsins segja til um.

5.3.4 Hernaður

Sr. Friðrik notar víða tilvísanir í hernað í textum sínum og boðun. Þetta gerði hann sérstaklega þegar hann ræddi við drengina í félaginu og greip hann þá einnig til málfars hernaðar þegar hann ræddi við þá um hlutverk þeirra í KFUM (Gunnlaugur A. Jónsson 1998:126). Það er áhugavert að líta á þetta minni og velta fyrir sér hvaðan hann sækir það. Í fyrsta lagi er hægt að horfa til þeirrar staðreyndar að Friðrik starfaði mikið með ungum drengjum sem hafa löngum haft áhuga á herleikjum. Þessi áhugi er enn til staðar í dag ef marka má vinsældir ýmissa tölvuleikja sem tengjast hernaði. Leikir þar sem fylkingar berjast hver á móti annarri eru enn vinsælir í starfi KFUM og KFUK á Íslandi. Textar Friðriks eru myndrænir og bregða oft upp lifandi mynd af herskáum æskuher á leið í bardaga. Lög þessara söngva eru mörg fjörug og sungin undir hröðu göngulagi. Þetta hefur líklega höfðað vel til drengjanna, mögulega betur en rólegir söngvar um falleg blóm í náttúrunni, svo dæmi sé tekið. Lítum á síðasta erindið úr söngnum „Sjáið merkið!“.

Heitt er stríðið, hermenn falla,
hringinn kringum oss!
æðrumst samt ei, hátt skal hefja
Herrans blóðga kross.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:115)

Ef litið er á tvö erinda sálmssins „Enginn þarf að óttast síður“ má sjá að Friðriki tekst að bregða upp lifandi mynd af bardaga. Lagið við sálminn er rólegt en orðavalið lífgar upp á textann og ímyndunaraflíð færir þann sem syngur og hlustar beint út á vígvöllinn.

Syng því dátt með sigurhljómi,
Zions-hjörð og einum rómi
Hraðast þarfutu' ei, fjendur falla
fyrir Drottins orði snjalla

Svo er endar ógn og stríðin,
upp mun renna sigurtíðin,
oss þá kallar heim til hallar
himna Guð, er lúður gjallar
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:65)

Í textanum leggur Friðrik áherslu á mátt orðsins, Biblíunnar. Mennirnir þurfa ekki að óttast, óvinirnir munu falla fyrir orði Drottins. Þegar stríðinu er lokið fara allir heim til himna.

Í öðru lagi má nefna bókmenntaarf sr. Friðriks. Þegar hann var ungur drengur las hann meðal annars Íslendingasögurnar, konungasögurnar og Gamla testamentið spjaldanna á milli. Þar má finna margar sögur af bardögum eins og ofangreint erindi ber vitni um, þar sem vísað er í Zíon og baráttu Gyðinga. Hann hefur þannig haft möguleika á að sækja efnivið í þessar frásagnir og nota til þess að lífga upp á texta sína. Það að auki gæti hernaðurinn í textum hans verið vísun í Krossferðirnar á seinni hluta miðalda. Þetta voru herfarir kapólskra manna á hendur þeim sem þeir sögðu vera heiðingja.⁶

Í þriðja lagi má horfa til þátttöku sr. Friðriks í skotmannafélaginu í Kaupmannahöfn þar sem hann sótti æfingar og æfði sig meðal annars að ganga í takt og berjast á móti óvinaliði. Þegar hann kom heim til Íslands voru heræfingar hans mjög vinsælar meðal ungu drengjanna. Þeir marséruðu um bæinn og stjórnaði Friðrik

⁶ Þessu til stuðnings má nefna orð Friðriks: „Grundvöllurinn í starfi mínu hefur verið eins konar hvöt til krossferða, hvöt til að ... frelsa það [fólkið] frá vantrú, hálfvelgju og kæruleysi“ (Valtýr Stefánsson 1961:59)

skipulögðum bardaga sem var þó aðeins stríð að nafninu til, allir snoru heilir heim að lokum. Þessi iðkun snerist einnig mikið um aga. Hægt er að geta sér til um að sr. Friðrik hafi áttað sig á áhuga drengjanna og séð sér leik á borði með því að nýta þetta í starfinu með drengjunum, bæði með leikjum og tilvísunum í textum sem hann notar í starfinu. Einnig má líta til heimssögunnar í þessu samhengi en á árunum 1914 til 1918 geisaði heimstyrjöld og var hernaður og herir þar af leiðandi ofarlega í huga fólks.

Hernaðarminnið gæti einnig tengst hópandanum sem sögvunum er ætlað að skapa. Her er aldrei ein manneskja, her er hópur af einstaklingum sem verða að vera samtaka og vinna að sama markmiði svo allt gangi upp. Herinn má ekki berjast innbyrðis, þá ganga hlutirnir ekki upp. Lítum hér á erindi úr sögnum „Til stríðs! Við krossinn stendur“.

Til stríðs! Við krossinn stendur
hið sterka æskulið.
Lyft hátt Guðs fagra fána
og fylkjum oss þar við!
Lát hljóma sigursöngva,
því sigurinn er nær,
svo allir fjendur falla
og friður kemur skær.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:75)

Í textanum kemur æskan enn og aftur fram og berst fyrir friðinum. Í sálminum sem nefndur er „Sigurför“ má sjá tilvísun í æskulýðinn sem kýs að berjast undir fána Krists.

Og æskulýðsins beztu blóm,
sem blómgast hér í heim,
sér velja þegar vegsemd þá
að vera í skara þeim.
Er svífur konungs fáninn fram,
þeir flýta sér af stað;
að þjóna Kristí' og kirkju hans,
þeir kjósa hlutverk það.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:113)

Stundum er sagt að Biblían sé sverð hins kristna manns, að hann berjist ekki með vopnum heldur orði Guðs. Hafa verður í huga að sr. Friðrik var ekki að hvetja unga fólkioð til þess að fara og drepa aðra menn eða valda sársauka, stríðið hafði ekki sömu merkingu fyrir honum og margir myndu leggja í þetta hugtak. Hann vildi aðeins að þeir breiddu út boðskap Guðs og segðu öðrum frá Jesú Kristi frelsara sínum.

Friðrik kunni orð Biblíunnar vel og hann hefur sótt margar vísanir þangað. Lítum á sjötta kafla Efesusbréfs: „Standið því gyrt sannleika um lendar ykkar og klædd réttlætinu sem brynju og skóuð á fótunum með fúsleik til að flytja fagnaðarboðin um frið. Takið umfram allt skjöld trúarinnar ... Setjið upp hjálm hjálpræðisins og grípið sverð andans, Guðs orð“ (*Biblían* 2007: Ef 6.14–17). Hér má finna lýsingu á því hvernig hermann Krists eiga að búa sig þegar þeir fara í bardaga og telja má víst að Friðrik hafi þekkt þessi orð og vísað til þeirra í þessum textum sínum þegar hann talar um að unga fólkið eigi að halda í bardaga. Vísun í þessi orð má einnig finna í fimmta erindi söngsins „Drottinn lít þinn drengjaskara“. Þar biður Friðrik þess að sem flestir muni taka ákvörðun um að fylgja Guði og hann eigi að gefa þeim vopn sín og gera þá að hermönum sínum.

Láttu hvern, sem hér mun dvelja,
hnossið eina, Guð, þig velja,
krýna þig sem konung sinn.
Gefðu honum sverð við síðu,
sigurhjálm og þrótt í stríðu,
nefn hann kærð kappann þinn.
(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:106)

5.4 Flutningur og merkingarmyndun

Í köflunum hér á undan var fjallað um ýmsar áherslur í textum sr. Friðriks en þeir eiga það sameiginlegt að fjalla um hóp á einn eða annan hátt. Friðrik notar orð eins og fjöldi, hópur, (æsku)skari og sveit til þess að leggja áherslu á hópinn. Með þessu er hann einnig að höfða til ungmannanna sem syngja textana og kalla fram hópkennnd hjá þeim. Hluti af hópnum sem myndaði KFUM á upphafsárum félagsins voru piltar sem höfðu lent í vandræðum og lagði Friðrik sig fram um að ná til þeirra. Með þessari áherslu á hópinn hafa drengirnir ef til vill fundið að þeir væru hluti af félagsskap, ekki aðeins til vandræða.

Allir geta sungið einir en stemningin breytist þegar fólk syngur saman. Margir hafa gaman af því að syngja og er hópsöngur því oft notaður til þess að lífga upp á þar sem fólk kemur saman. Þannig er hann verkfæri til þess að tengja fólk saman. Hópsöngur er til að mynda oft notaður í starfi íþróttafélaga. Þar má nefna söngva sem sungnir eru á kappliekjum félaga með því markmiði að efla hópandann. Textarnir sem sungnir eru fjalla um íþróttafelagið, þá sem tilheyra því og þannig upplifa þátttakendur sig sem hluta af heild.

Söngur hefur fylgt starfi KFUM og KFUK í gegnum tíðina. Sungið er á

deildarfundum, bæði hjá yngri og eldri kynslóðinni, í sumarbúðum félaganna, á ferðalögum og svo mætti lengi telja. Dagskrárlíðir fundanna og kvöldvakanna eru tengdir saman með söng og virðist hann vera órjúfanlegur hluti af samverunni. Söngurinn hefur þannig mikilvægt hlutverk. Hann hefur skemmtanagildi, eflir hópanda og hefur líka miðlunargildi þar sem textarnir eru oft ríkir af boðskap.

Söngurinn í KFUM og KFUK er nær alltaf hópsöngur. Það að hópurinn syngi saman, standandi eða sitjandi og standi þá ef til vill upp allur sem einn þegar kemur að viðlaginu gefur söngnum vissa merkingu. Með þessu skapast samstaða meðal þeirra sem syngja og upplifa þeir sig þá frekar sem hluta af hóp. Sumir söngvar eru sungnar við viss tækifæri og hafa þeir þá ákveðna merkingu fyrir tiltekinn hóp fólks og fylgja honum þá oft tilfinningar sem tengjast söngnum. Í þessu samhengi má nefna hefð sem myndast hefur í sumarbúðum KFUM og KFUK í Vatnaskógi. Þar lýkur hverri kvöldvöku⁷ á því að hópurinn stendur upp og syngur saman sönginn „Ó, vef mig vængjum þínum“ Hér má sjá fyrra erindi kvöldsöngsins:

Ó, vef mig vængjum þínum,
til verndar, Jesú hér,
og ljúfa hvíld mér ljáðu,
þótt lánið breyti sér.
Vert þú mér allt í öllu,
mín æðsta speki' og ráð,
og lát um lífs míns daga
mig lifa' af hreinni náð.
(Lina Sandell-Berg/Magnús Runólfsson – *Sálmaþók íslensku kirkjunnar* 2001:497)

Fyrir marga sem dvalið hafa í Vatnaskógi er þessi hluti dagskráinnar órjúfanlegur hluti af deginum. Þannig hefur söngurinn fengið merkingu í huga þeirra og kallar fram vissar tilfinningar sem þeir tengja við þennan stað og stund.

Það skiptir máli *hvernig* söngur er sunginn. Líkamsstaða söngvarans, tónhæð og styrkur raddar eru atriði sem hafa áhrif á þá merkingu sem textinn og lagið fær við flutninginn. Það skipti sr. Friðrik máli hvernig söngvarnir voru sungnar á KFUM fundunum. Hann vildi að drengirnir stæðu uppréttir og tækju hressilega undir. Stuðlar og höfuðstafir eru áberandi í textum sr. Friðriks og það gefur söngvunum ákveðinn takt og hrynjanda. Söngvarnir verða kraftmiklir og stuðlasetningin gerir það að

⁷ Kvöldvökur eru hluti af dagskrá sumarbúða KFUM og KFUK þar sem dvalargestir koma saman í lok dags. Þar syngja þeir saman, taku þátt í leikjum, horfa á leikrit, heyra smásögu, hugleiðingu og fleira.

verkum að textinn er grípandi og þá er líka auðveldara að læra textann. Uppbygging söngvanna skiptir einnig máli. Sumir söngvanna hafa viðlög en í þeim eru oft dregnar út ákveðnar áherslur og þá er sami textinn endurtekinn milli erinda. Hér má nefna sem dæmi viðlagið úr söngnum „Ljómandi Lindarrjóður“ sem fjallað var um hér að framan. Textinn fjallar um sumarbúðirnar í Vatnaskógi og lífið þar. Í viðlaginu eru jákvæðar tilfinningar til staðarins dregnar saman og endurteknar milli erinda. Með þessu er merking og boðskapur textans undirstrikaður:

Hér á ég heima,
hér best ég næ,
djarflega' að dreyma
dýrð Guðs sí og æ.
Gott er að gleyma,
glaumnum í bæ
Guðs náðar geyma,
gnótt, sem hér ég fæ.

(Friðrik Friðriksson – *Sálmar, kvæði, söngvar* 1968:158)

Sigurbjörn Einarsson ritar inngangsorð að söngbók með söngvum sr. Friðriks og kemst svo að orði: „Söngvar sr. Friðriks voru smitandi, hrífandi vitnisburður um heila, sterka, glaða trú. Aldrei áður höfðu ungar íslenskar raddir fengið að heyra slíka texta til flutnings né þvílíkan forsöngvara“ (*Söngvar séra Friðriks* 1993:6; leturbreyting höfundar). Áhrif sr. Friðriks á söngmenningu Íslendinga komu þegar fram í guðsþjónustu sem haldin var á skírdag árið 1899, sama ár og KFUM var stofnað. Þar gengu um þrjátíu piltar til altaris og sátu fleiri félagsmenn í kirkjunni. Í lokin var sálmurinn „Son Guðs ertu með sanni“ sunginn og stóðu drengirnir upp allir sem einn og sungu með, hátt og snjallt. Það sem var öðruvísi var það að drengirnir kusu að syngja standandi (Friðrik Friðriksson 1928:51). Þetta vakti athygli og má því ætla að kirkjugestir hafi ekki verið vanir því að standa upp og syngja hátt og snjallt við guðsþjónustur. Þessu voru drengirnir vanir á fundum hjá sr. Friðrik sem hafði sjálfur kynnst líflegum söng í Kaupmannahöfn.

Friðrik vildi að söngurinn væri fjörugur og kraftmikill, hann lagði fram vandaða og efnismikla texta og stjórnaði söngnum af miklum móð. Svo virðist sem hann hafi með starfsemi sinni boðið íslenskri æsku upp á nýstárlega afþreyingu þar sem söngurinn var aðalatriðið, þátturinn sem hélt starfinu saman og laðaði fleiri þátttakendur að.

6. Lokaorð

Markmið þessarar ritgerðar var að kanna nánar æskulýðssöngva og sálma sr. Friðriks Friðrikssonar. Í inngangskafla ritgerðarinnar voru þessar spurningar lagðar fram:

- Hver er ástæða þess að sr. Friðrik Friðriksson leggur áherslu á hernað, kraft hópsins og jákvæða eiginleika einstaklingsins í verkum sínum?
- Hvaðan koma þessar hugmyndir sem eru svo ríkjandi í textum hans sem ætlaðir voru æskulýðnum?

Litið hefur verið yfir sögu sr. Friðriks og tengsl hans við KFUM í Danmörku könnuð. Fyrirmynndina að starfsemi KFUM og KFUK hafði hann frá starfi félagsins í Kaupmannahöfn. Eftir sr. Friðrik liggja fjölmargir sálmar og söngvar, bæði frumsamdir og þýddir. Efnistök verkanna eru á margan hátt lík efni söngbóka KFUM í Danmörku frá upphafi tuttugustu aldarinnar en það var einmitt þá sem Friðrik hóf starf KFUM hér á landi. Olfert Ricard var áhrifamikill í starfi Kaupmannahafnardeildarinnar um þetta leyti og hafði þar af leiðandi mikið að segja um val söngva ásamt þróun hugmyndafræði og nýjunga í starfinu.

Líkt og kom fram í þriðja kafla ritgerðarinnar segir fræðimaðurinn Peter E. Nissen að leiðtogarnir hafi áttað sig á mætti söngvanna og séð að þeir voru tilvalin leið til þess að koma boðskapnum til ungu kynslóðarinnar, efla hópkennnd og lífga upp á starf félagsins. Telja má líklegt að Friðrik hafi fylgt í kjölfarið og vandað valið þegar kom að efnistökum texta sinna. Hann vildi boða unga fólkinu kristna trú, fá það til þess að taka þátt í starfi KFUM og KFUK og halda hópinn sem kristnir einstaklingar. Friðrik fylgdi einnig í fótspor Olferts Ricard og tileinkaði sér hugmyndir og starfsaðferðir hans.

Pannig hefur spurningunum sem lagt var upp með í byrjun verið svarað og dregin sú ályktun að sr. Friðrik hafi áttað sig á þeim möguleikum sem söngurinn bauð upp á og nýtt hann til þess að koma hugmyndunum sínum og boðskap á framfæri.

Textar sr. Friðriks eiga margt sameiginlegt með erlendum æskulýðssöngtextum líkt og þeim sem Olfert Ricard stóð fyrir en við samanburðinn kemur sérstaða sr. Friðriks einnig fram og þá ekki síst hernaðarmyndmálið sem er ríkjandi í textum hans. Æskulýðsleiðtoginn leit á boðun kristinnar trúar sem baráttu og var markmið hans að virkja ungt fólk til þess að vinna góð verk í þágu kristninnar,

bæði í leik og starfi. Áherslan var ætíð lögð á hópinn og sameiginleg markmið hans. Þar af leiðandi snerust æskulýðssöngvar sr. Friðriks oftar en ekki um þjóðerniskennd, útileiki, hernaðaranda og annað slíkt sem efldi hópandann, hrísti hópinn saman og styrkti vinaböndin. Um leið stuðlaði sr. Friðrik að virkri þáttöku ungs fólks í starfi á kristilegum grundvelli.

Heimildaskrá

Biblían. Heilög ritning. Gamla testamentið ásamt Apókrýfu bókunum og nýja testamentið. 2007. Hið íslenska Bíblíufélag, Reykjavík.

Friðrik Friðriksson. 1928. *Undirbúningsárin. Minningar frá æskuárum.* Þorsteinn Gíslason, Reykjavík. [Sérprentun úr *Óðni*].

Friðrik Friðriksson. 1933. *Starfsárin I. Framhald »undirbúningsáranna«.* Þorsteinn Gíslason, Reykjavík. [Sérprentun úr *Óðni*].

Friðrik Friðriksson. 1936. *Starfsárin II. Akranesútgáfan*, Reykjavík.

Guðmundur Kr. Guðmundsson. 1968. „Einn merkasti sonur okkar fósturlands“. Í Hersteinn Pálsson (bjó til prentunar), *Man ég þann mann: Bókin um séra Friðrik – skrifuð af vinum hans* (bls. 47–76). Skuggsjá, Reykjavík.

Gunnlaugur A. Jónsson. 1998. „Vökumaður, hvað liður nóttunni? Gamla testamentið í boðun sr. Friðriks Friðrikssonar.“ *Ritröð Guðfræðistofnunar*, 13: 103–126.

Helgi Skúli Kjartansson. 2010. *Ísland á 20. öld.* Ritstj. Guðmundur Jónsson, Guðjón Friðriksson og Gunnar Karlsson. Sögufélag, Reykjavík.

Man ég þann mann: Bókin um sr. Friðrik – skrifuð af vinum hans. 1968. Sigurbjörn Einarsson og fl. Í Hersteinn Pálsson (bjó til prentunar). Skuggsjá, Reykjavík.

Nissen, Peter E. 2007. „Musik, ungdomsliv og sjæles frelse. Musik og tro i Københavns KFUM omkring år 1900.“ *Kirkehistoriske samlinger*, 205–255.

Nissen, Peter E. 2008. „Igennem en lys og ren ungdomstid. Fællessang og sangbøger i Københavns KFUM i de første årtider af det 20. århundrede.“ *Hymnologi: nordisk tidsskrift*, 37: 5–40.

Olesen, Elith. 1997. *Der stod et vejr fra vest. Olfert Ricard, Dansk KFUM, Den kristelige studenterbevægelse.* Forlaget ANIS, København.

Pétur Pétursson. 1981. „Trúarlegar hreyfingar í Reykjavík fyrstu two áratugi 20. aldar. Annar hluti. K.F.U.M. og skyld félög.“ *Saga, tímarit sögufélags* 19:177–274.

Ricard, Olfert. 1905. *Ungdomsliv*. O. Lohse, København.

Sálmabók íslensku kirkjunnar. 2001. Skálholtsútgáfan, Reykjavík.

Sálmar, kvæði, söngvar. 1968. Sr. Friðrik Friðriksson orti. Bókagerðin Lilja, Reykjavík.

Söngvar séra Friðriks. 1993. Samtök um byggingu Friðrikskapellu önnuðust útgáfuna. Friðrikskapella, Reykjavík.

Valtýr Stefánsson. 1961. *Séra Friðrik segir frá. Samtalsþaettir Valtýs Stefánssonar við séra Friðrik Friðriksson*. Bókafellsútgáfan, Reykjavík.

